

Розділ 3. Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 336.71(477)

ДОСВІД СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО БАНКУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СУЧАСНИХ БАНКІРІВ

Січевлюк Л.В.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: (093)-365-00-00, e-mail.: sichevliuk@ukr.net*

ORCID: 0000-0009-1848-6423, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-60-64>

EXPERIENCE OF CREATION AND FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN STATE BANK AND ITS IMPORTANCE FOR THE FORMATION OF COMPETENCIES OF MODERN BANKERS

L. Sichevliuk

*candidate of economics, associate professor, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (093)-365-00-00, e-mail.: sichevliuk@ukr.net*

ORCID: 0000-0009-1848-6423, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-60-64>

Анотація. У статті проаналізовано початок формування вітчизняної банківської системи, становлення якої слід пов'язувати з процесом створення банківських установ у період державотворчих пошуків на території України у 1917–1921 р.р. Саме тоді було засновано Український державний банк, який виконував функції центрального банку та емісійного центру держави. Зазначається, що проблеми створення і функціонування Українського державного банку були безпосередньо пов'язані із суперечливими процесами розбудови української державності. Охарактеризовано значення Українського державного банку для вдосконалення національної кредитно-банківської системи за такими напрямками: по-перше, Український державний банк виступав творцем нової теоретичної концепції емісії та обігу національної валюти; по-друге, велике пізнавальне значення має дослідження організаційно-правових аспектів діяльності Українського державного банку; по-третє, для формування компетентностей сучасних студентів буде корисним ознайомлення із особливостями реорганізації банківських установ у період 1917-1921 рр. Автор приходить до висновку про те, що історія банківської діяльності в Україні у 1917-1921 рр. містить повчальний досвід відкриття та закриття банків, їх реорганізації чи реструктуризації, а також пошуку оптимальних організаційно-правових форм для ведення банківської діяльності у кризових умовах. Виходячи із досвіду функціонування Українського державного банку для вдосконалення сучасної банківської системи запропоновано розширити інформаційну прозорість у діяльності банків, а також посилити громадський контроль за їх діяльністю. Разом із тим доведено, що дворівнева система з високим ступенем автономії комерційних банків, яка була сформована в цей історичний період залишається оптимальною і в наш час. Визначено, що для формування компетентностей сучасних банкірів має значення дослідження процесу формування інституту реорганізації банків. Виявлено, що у досліджуваній період затребуваною була лише реорганізація у формі перетворення, яка передбачала, що банк змінює свою мету, функції та перепідпорядкування органам влади.

Ключові слова: Український державний банк, центральний банк, банківська система, емісія, реорганізація.
Формули: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12

Annotation. The article analyzes the beginning of the formation of the domestic banking system, which should be associated with the process of creating banking institutions in the period of state-building searches in Ukraine in 1917-1921. It was then that the state Bank was established, which served as the central issuing institution of the state. In article it is noted that the problems of creation and functioning of the Ukrainian state Bank were directly related to the processes of development of Ukrainian statehood. Also article characterized the importance of the Ukrainian state Bank for the improvement of the national credit and banking system in the following areas: firstly, the Ukrainian state Bank was the Creator of a new theoretical concept of the formation of the national currency; secondly, the study of organizational and legal aspects of the Ukrainian state Bank's activities is of great importance; thirdly, the experience of reorganization of banking institutions in the period of 1917-1921 will be useful for modern students and the formation of their competencies.

The author concludes that the history of banking activity in 1917-1921 contains instructive experience of opening or closing of banks, their reorganization or restructuring, search of optimal models of organizational and legal forms of banking activity. Based on the experience of the Ukrainian state Bank to improve the modern banking system, it is proposed to expand information transparency in the activities of banks, as well as to strengthen public control over their activities. At the same time, it is proved that the two-level system with a high degree of autonomy of commercial banks, which was formed in this historical period remains optimal in our time. It is determined that for the formation of the competence of modern bankers is important to study the process of formation of the institution of banks' reorganization. It is revealed that during the study period only reorganization in the form of transformation was in demand, which provided that the Bank changes its purpose, functions and subordination to the authorities.

Key words: *Ukrainian state Bank, Central Bank, banking system, issuance, reorganization.*
Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12

Постановка проблеми. Банківська система кожної країни історично починає формуватися з утворенням її центрального банку. Тому початки формування вітчизняної банківської системи слід пов'язувати з процесом створення банківських установ у період державотворчих пошуків на території України у 1917–1921 рр. Саме тоді було створено Український державний банк, який виконував функції центрального банку та емісійного центру держави. В цей період проблеми створення і функціонування Українського державного банку були безпосередньо пов'язані із суперечливими процесами розбудови української державності. Тому дослідження історичних аспектів розвитку вітчизняного банківництва є необхідною умовою розробки концепції подальшого розвитку сучасної банківської системи України, а досвід функціонування Українського державного банку може слугувати одним із елементів формування компетентностей сучасних банківських працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями історичних аспектів розвитку банківської системи України плідно займається низка науковців. Історичним аспектам розвитку Українського державного банку присвячені праці П. Гай-Нижника [1 - 3] та А. Ткаченко [11 - 12]. Становлення монетарної політики в незалежній Україні аналізує Н. Гребенюк [4]. Розвитку теорії та практики банківництва в Україні присвячені праці І. Новікової [7], а еволюції теоретичних основ фінансової політики держави - В. Небрат [6].

Досі дослідники звертали свою увагу або переважно на розвиток вітчизняної банківської системи загалом, або ж вивчали історію Українського державного банку в межах окремих владних режимів доби української революції. Натомість, досвід створення та функціонування Українського державного банку зі сторони його значення для вдосконалення національної банківської системи та його впливу на формування компетентностей сучасних банкірів і фінансистів майже не досліджувалися.

Формулювання цілей статті. Автор має за мету дослідити досвід створення та функціонування Українського державного банку, висвітлити його значення для вдосконалення сучасної банківської системи України, а також проаналізувати можливості позитивного впливу від вивчення історії Українського державного банку на формування компетентностей сучасних банкірів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування банківської системи України в період національних змагань 1917 – 1921 років мало за мету вирішення декількох стратегічних завдань, основними з яких були зняття емісійної залежності від ворожої держави (РРФСР) та створення власної грошової одиниці. Однак в умовах громадянської війни та іноземної збройної інтервенції виконати ці завдання вдалося тільки частково.

Разом із тим, не зважаючи на важку політичну, економічну та соціальну ситуацію, можна виділити такі загалом позитивні наслідки реалізації самостійної кредитно-банківсько політики урядів УНР, Директорії та Української держави:

- створення Українського державного банку, який виконував функції центральної емісійної установи;
- формування дворівневої банківської системи;
- запровадження власної національної валюти – гривні і карбованця.

Належить відзначити, що за всіх державно-політичних режимів у період 1917 – 1921 рр. банківські установи фактично були атрибутами державності. Однак часта зміна цих режимів не сприяла вдосконаленню банківської діяльності, оскільки кожен наступний режим намагався пристосувати існуючу банківську систему до розв'язання тих проблем, які були актуальні на той час. Тому формування елементів банківської системи здійснювалося спонтанно та залежно від обставин, а також за відсутності загальної концепції розвитку банківського сектору молодої держави. Не було подолане активне використання, поряд з національною валютою, іноземних грошових одиниць – австро-угорських крон, німецьких марок. Також мало місце широке розповсюдження заміників грошових знаків (грошових сурогатів, місцевих і приватних бон).

Не зважаючи на труднощі, здобутки у формуванні банківської системи, які були досягнуті різними політичними режимами у період, що досліджується, були достатньо значними.

В період Української Центральної Ради було започатковано створення вітчизняних банківських установ власне ще до проголошення самої державності. В цей період здійснювалися спроби реформування акціонерних і спеціалізованих банків у державні. Водночас був відсутній рівневий принцип становлення банківської системи. Верхній рівень, який зазвичай представляється центральним банком, не сформувався, оскільки в законодавстві не були повністю зафіксовані контрольні й наглядові функції Українського державного банку (скорочено – УДБ). Не визначеними були й інші рівні.

Успішніше зазначений процес розвивався у період Гетьманату

Павла Скоропадського. В цей час одночасно з працею у виробленні повномірного юридично-фінансового забезпечення головного банківського закладу країни впроваджувалися заходи й щодо відновлення зв'язку з конторами і відділеннями, налагодження центральної бухгалтерії, призначення службовців тощо.

Як наслідок, була сформована дворівнева банківська система. Функцію центрального банку виконував Український державний банк, а другий рівень складали Український державний земельний банк, Державний банк довгострокового меліоративного кредиту, кооперативні кредитові установи [5].

У період Директорії важливими суб'єктами банківської діяльності були юридична рада та фінансова рада. Визначенням напрямів майбутніх реформ займався фінансовий комітет, однією з функцій якого було розроблення заходів щодо реорганізації банківської системи. Статус юридичної особи мали повітові земські збори з доволі широкими повноваженнями щодо регулювання діяльності установ дрібного кредиту.

Це свідчить про те, що Український державний банк був важливим суб'єктом формування власної фінансової системи. Банк був емісійним і депозитним банком банків, установою, що мала право надавати державні короткотермінові кредити, приймати внески і надавати позики комерційним закладам і банкам. Український державний банк здійснював активні і пасивні операції. До першого виду операцій належали облік векселів, позики скарбниці під торгівельні операції, спеціальні позички установам дрібного кредиту, операції з іноземними банкнотами, відсотковими паперами. До пасивних операцій належали випуск кредитних білетів, залучення термінових внесків, ведення поточних рахунків приватних кредитних установ і відсоткових, тобто рахунків приватних осіб, та деякі інші операції.

Особливе значення для сучасного періоду розвитку банківських установ має дослідження процесу формування

інституту реорганізації банків. Якщо на сучасному етапі реорганізація є корисною передусім для банку, то у період 1917-1921 рр. вона була важливою складовою формування ще й атрибутів національної державності.

У законодавстві того часу не було нормативного визначення поняття «реорганізація кредитної організації». Проте аналіз цього явища дає підстави припустити, що у будь-якому своєму втіленні реорганізація містить момент переходу прав і обов'язків у порядку універсального правонаступництва від кредитних організацій, залучених в реорганізацію, до заново створеної організації. Виходячи з юридичного змісту і наслідків реорганізації, вона передбачає припинення діяльності певних суб'єктів права і виникнення нових, з відповідним обсягом прав та обов'язків.

У законодавстві України нині визначено п'ять форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділення та перетворення), з яких у період 1917 – 1921 років, затребуваною виявилась лише реорганізація у формі перетворення [8].

Однак перетворення, як форма реорганізації, у той час не була такою, як ми розуміємо її сьогодні. Вона передбачала, що банк змінює свою мету, функції та перепідпорядкування органам влади.

На наш погляд, до 1921 р. відбувався процес реорганізації банків як юридичних осіб приватного права в юридичних осіб публічного права. Після вказаного терміну реорганізація проходила виключно у формі приєднання одних юридичних осіб публічного права до інших юридичних осіб публічного права.

Враховуючи політичний та економічний перебіг подій в сучасній Україні, процеси реорганізації банківських установ мають свої особливості: по-перше, основними мотивами реорганізацій у вітчизняній банківській сфері останнім часом залишаються отримання прибутку і збільшення ринкової частки; по-друге, у вітчизняних інвесторів відсутні кошти, потрібні для реалізації масштабної реорганізації (тому останнім часом на

українському ринку основними гравцями були іноземці); по-третє, реорганізація банку за участю іноземців не завжди є прозорою, адже активи можуть потрапляти в українські банки з офшорних зон, власниками яких дотепер залишаються олігархи, які не бажають офіційного процесу реорганізації за їх участі; по-четверте, багато оголошених глобальних реорганізаційних угод у банківській сфері України виявилися незавершеними, оскільки в однієї зі сторін з'явилися вигідніші пропозиції [8, 10].

Разом з тим, історичний аналіз свідчить, що навіть у такий далеко непростий період боротьби за незалежність України зберігався високий рівень відкритості у діяльності банків, які друкували у періодичній пресі звітність про свою діяльність, підпадали під громадський контроль, проводили відкриті збори акціонерів тощо.

Отже, в наш час доцільним видається законодавче розширення інформаційної відкритості в діяльності банків. Законодавцю належить усвідомити соціальну загрозу, яку несе надмірна конфіденційність інформації щодо їх діяльності, особливо під час реорганізаційних процедур. Це призводить до спекулятивних оборудок і втрати громадського контролю за банківською діяльністю.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що історія розвитку банківської діяльності в 1917–1921рр. містить повчальний досвід відкриття та закриття банків, їх реорганізації чи реструктуризації, пошуків оптимальних моделей організаційно-правових форм банківської діяльності.

На нашу думку, значення Українського державного банку для вдосконалення національної кредитно-банківської системи можна згрупувати за такими напрямками: по-перше, Український державний банк виступав творцем нової теоретичної концепції емісії та обігу національної валюти; по-друге, велике пізнавальне значення має дослідження організаційно-правових аспектів діяльності Українського

державного банку; по-третє, для формування компетентностей сучасних студентів буде корисним ознайомлення із особливостями реорганізації банківських установ у період 1917-1921 рр.

Література:

1. Гай-Нижник П. П. Український державний банк. *Вісник НБУ* : збірник наукових праць. Київ, 2003. № 2. С. 70–71.
2. Гай-Нижник П. П. Український Державний банк: історія становлення (1917–1918). Документи і матеріали : монографія. Київ : Цифра-друк, 2007. 340 с.
3. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика уряду Української держави Гетьмана Скоропадського (29 квітня–14 грудня 1918 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Київ, 2000. 20 с.
4. Гребенюк Н.І. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики. Стаття перша. Становлення монетарної політики в незалежній Україні. *Вісник НБУ* : збірник наукових праць. Київ, 2007. № 5. С. 12-22.
5. Державний Вісник. Статут Українського Державного Банку. Київ : Державний Вісник, 1918. № 36. С. 8-13.
6. Небрат В.В. Українська фінансова думка другої половини XIX – початку XX ст. : монографія. Київ, 2007. 224 с.
7. Новікова І.Е. Історичний розвиток банківської системи в Україні в умовах становлення ринкового господарства (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія. Камінець-Подільський, 2011. 304 с.
8. Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08> (дата звернення 27.08.2018).
9. Протоколи засідань Малої ради. 9 грудня 1917 р. Народна воля. 1917. 12 грудня.
10. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679- XIV. URL : <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення 27.08.2018).
11. Ткаченко А.О. Український державний банк в умовах революції 1917 -1920 рр. *Правова держава* : журнал. 2011. Вип. 22. С. 125 - 131.
12. Ткаченко А. О. Проблеми ліквідації та реорганізації банківських установ радянськими органами влади у 1917-1920 рр. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : збірник наукових праць. Суми : ВВП “Мрія-1” ЛТД, УАБС, Т. 10. 2004. 385 с.

Reference:

1. Hai-Nyzhnyk P. P. Ukrainyskiy derzhavnyi bank. *Visnyk NBU* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2003. № 2. S. 70–71.
2. Hai-Nyzhnyk P. P. Ukrainyskiy Derzhavnyi bank: istoriia stanovlennia (1917–1918). *Dokumenty i materialy* : monohrafiia. Kyiv : Tsyfra-druk, 2007. 340 s.
3. Hai-Nyzhnyk P. P. Finansova polityka uriadu Ukrainskoi derzhavy Hetmana Skoropadskoho (29 kvitnia–14 hrudnia 1918 r.): avto-ref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk. Kyiv, 2000. 20 s.
4. Hrebenyuk N.I. Osnovni vikhy u formuvanni ta provedenni hroshovo- kredytnoi (monetarnoi) polityky. *Stattia persha. Stanovlennia monetarnoi polityky v nezalezhnii Ukraini*. *Visnyk NBU* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2007. № 5. S. 12-22.
5. *Derzhavnyi Vistnyk*. Statut Ukrainskoho Derzhavnogo Banku. Kyiv : Derzhavnyi Vistnyk, 1918. № 36. S. 8-13.
6. Nebrat V.V. Ukrainska finansova dumka druhoi polovyny KhIKh – pochatku KhKh st. : monohrafiia. Kyiv, 2007. 224 s.
7. Novikova I.E. Istorychnyi rozvytok bankivskoi systemy v Ukraini v umovakh stanovlennia rynkovoho hospodarstva (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKh st.): monohrafiia. Kamianets-Podilskyi, 2011. 304 s.
8. Polozhennia pro osoblyvosti reorhanizatsii banku za rishenniam yoho vlasnykiv. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08> (data zvernennia 27.08.2018).
9. Protokoly zasidan Maloi rady. 9 hrudnia 1917 r. *Narodna volia*. 1917. 12 hrudnia.
10. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 r. № 679- XIV. URL : <http://www.rada.gov.ua> (data zvernennia 27.08.2018).
11. Tkachenko A.O. Ukrainyskiy derzhavnyi bank v umovakh revoliutsii 1917 -1920 rr. *Pravova derzhava* : zhurnal. 2011. Vyp. 22. S. 125 - 131.
12. Tkachenko A. O. Problemy likvidatsii ta reorhanizatsii bankivskykh ustanov radianskymy orhanamy vlady u 1917-1920 rr. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy* : zbirnyk naukovykh prats. Sumy : VVP “Mriia-1” LTD, UABS, T. 10. 2004. 385 s.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2018 р.